

dr hab. Stanisław Kosmynka, prof. UŁ

Łódź, 15.09.2023

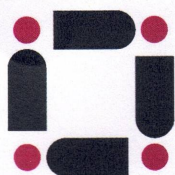
Kierownik Katedry Studiów Latinoamerykańskich i Porównawczych

WSMiP UŁ

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Baraniak pt. „Polityka pamięci w rozwoju Odpowiedzialności za ochronę w państwach Ameryki Łacińskiej. Analiza porównawcza”, przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Arkadiusza Domagały

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska nakreśla obraz zagadnienia Odpowiedzialności za Ochronę (*Responsibility to Protect*) oraz prowadzenia polityki pamięci w państwach Ameryki Łacińskiej. Objętość pracy jest znaczna – liczy bowiem 420 stron. Zawiera wykaz skrótów i akronimów, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie i bibliografię. Struktura rozprawy jest właściwa – obejmuje niezbędne elementy prac tego rodzaju i pozostaje zgodna z formalnymi wymogami dysertacji doktorskich.

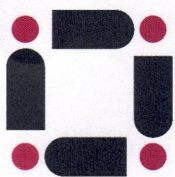
We wstępie Autorka nakreśla ogóle uwagi wprowadzające do badanych zagadnień i wyjaśnia ich wybór oraz układ. Podkreśla znaczenie polityki pamięci w państwach latynoamerykańskich – kwestii tak ważnej i aktualnej z perspektywy wątków omawianych w rozprawie. Odnosi tę problematykę do koncepcji Odpowiedzialności za Ochronę, które to kwestie bardziej wnikliwie analizuje w kolejnych częściach dysertacji. Doktorantka określa przyjęte w pracy ramy czasowe, a także wyodrębnia cztery hipotezy, które są poddane weryfikacji w rozprawie. Uzasadnia wybór analizowanych w pracy zagadnień, odnosi się też do ich podstaw teoretycznych, jak również zastosowanych przez siebie metod badawczych. Nie pomija także kolejnych ważnych aspektów badawczych, niezbędnych do właściwego nakreślenia spectrum omawianej problematyki: wykorzystanej w rozprawie szerokiej bazy źródłowej oraz istniejącego stanu badań z jednoczesnym uwzględnieniem ich ograniczeń. Autorka przedstawia też strukturę swej dysertacji. Konstrukcja wstępu jest prawidłowa, aczkolwiek wskazane byłoby pogłębienie uwag dotyczących metodologii. Bardziej wnikliwe uzasadnienie doboru metod badawczych i

sposobu ich spożytkowania stanowiłoby bardziej wiarygodną podstawę do rozważań prowadzonych w dalszej części pracy.

W pierwszym rozdziale Doktorantka podejmuje refleksję nad pojęciem pamięci historycznej. Określa jej obszary i przywołuje szereg opracowań teoretycznych, dotyczących tego zagadnienia. Zwraca zarazem uwagę na jego wymiar konceptualny. Ukazuje też zależności między polityką historyczną a polityką pamięci. Autorka zamieszcza także rozważania odnoszące się do związków polityki zagranicznej i polityki pamięci. Odnosi się do różnych kontekstów naświetlających specyfikę tych relacji. Píše o prawie do prawdy i pamięci jako ważnych filarach regulujących współistnienie międzynarodowe. Doktorantka zwraca uwagę na kroki podejmowane przez ONZ oraz rolę Komisji Praw Człowieka i rozwiązań instytucjonalnych, powołanych do badania różnorodnych form łamania tychże praw. Wspomina o mechanizmach służących wyjaśnianiu tych praktyk oraz o procedurach ujawniania prawdy i praktykach działań znamienych dla reżimów niedemokratycznych. Przytacza szereg przykładów latynoamerykańskich, ilustrujących podejmowane w tym zakresie działania.

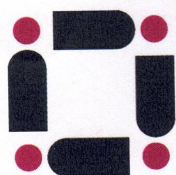
Rozdział drugi zawiera charakterystykę koncepcji Odpowiedzialności za Ochronę. Autorka przedstawia korzenie historyczne: okoliczności, które towarzyszyły narodzinom tej idei, a także wysiłki podejmowane na rzecz jej implementacji. Podejmuje refleksję nad realizowanymi przez agendy międzynarodowe staraniami na rzecz powstrzymania ludobójstwa i praktyk łamania praw człowieka, do czego przyczyniła się wiedza o masowych zbrodniach popełnianych w trakcie konfliktów zbrojnych w XX w. (m.in. w czasie II wojny światowej, w czasie wojen w byłej Jugosławii czy Rwandzie). Autorka ukazuje determinany i kierunki interpretacji pojęcia Odpowiedzialności za Ochronę, śledzi też dyskurs dotyczący tej koncepcji na arenie międzynarodowej. Słusznie wskazuje, że wdrażanie tej idei przyjmowano na przestrzeni czasu zarówno entuzjastycznie, jak i krytycznie; upatrywano w niej instrument ograniczania suwerenności danego państwa. Autorka przedstawia poszczególne etapy prób implementowania koncepcji Odpowiedzialności za Ochronę jako zasady określającej ważną płaszczyznę stosunków międzynarodowych. W dalszej części rozdziału omawia jej zakres rozumiany jako zobowiązanie państw do podejmowania działań w razie zaistnienia praktyk łamania praw człowieka, etnocydu lub innych form ludobójstwa. Doktorantka ukazuje szerokie spectrum

postaw państw w stosunku do omawianej idei: wymienia te, które ją promowały i wniosły istotny wkład w jej normatywne odzwierciedlenie, a także pisze o tych, które znamionował daleko idący sceptycyzm w tym zakresie. Wymienia też przykłady państw sprzeciwiających się zasadzie Odpowiedzialności za Ochronę. Autorka nie pomija zarazem tak istotnej kwestii jak różnorodność aspektów tej zasady, zarówno w kontekście argumentacji jej entuzjastów, jak i oponentów.

Rozdział trzeci kreśli obraz polityki pamięci państw Ameryki Łacińskiej. Rozważania w nim zawarte Doktorantka rozpoczyna od sformułowania pytań badawczych do tej części pracy. Przywołuje następnie trzy główne modele rozliczeń z przeszłością, którymi posługuje się charakteryzując praktyki realizowane w tej sferze w omawianym regionie. Tak zwany „model odpłaty” jest egzemplifikowany przez rozwiązania przyjęte w Argentynie. Z kolei „model klaryfikacji historycznej” ilustrują działania implementowane w wielu państwach latynoamerykańskich (Autorka wskazuje tu na przykłady Boliwii, Brazylii, Chile, Ekwadoru, Gwatemali, Haiti, Hondurasu, Kolumbii, Meksyku, Panamy, Paragwaju, Peru, Salwadoru, Urugwaju, Wenezueli). Następnie przedstawia przykłady państw regionu, w których nie zrealizowano przedsięwzięć na rzecz rozliczenia z przeszłością (Dominikana, Kostaryka, Kuba, Nikaragua). W tej części rozdziału, w bardzo obszernych przypisach, Doktorantka stara się przybliżyć procesy i wydarzenia historyczne we wspomnianych państwach, obrazujące skalę łamania praw człowieka w trakcie konfliktów zbrojnych i trwania reżimów wojskowych. Pisze następnie o procesie instytucjonalizacji polityki pamięci. Wspomina o funkcjonowaniu komisji powołanych do rozliczenia przeszłości, znaczną część uwagi poświęca też działaniom podejmowanym w sferze edukacji w związku z tymi problemami. Zamieszcza stosowne klasyfikacje państw pod względem charakteru i skali tej polityki.

Rozdział czwarty zawiera refleksje na temat stosunku państw Ameryki Łacińskiej do problemu Odpowiedzialności za Ochronę. Doktorantka zamieszcza w tej części dysertacji ich podział pod względem podejścia do tej zasady. Odwołując się do regulacji prawnych i filarów ustrojowych, wymienia przykłady państw będących liderami w procesie promowania tej koncepcji (Gwatemala, Argentyna, Meksyk, Kostaryka, Chile, Urugwaj). Następnie pisze o bardziej umiarkowanych zwolennikach wdrażania zasady Odpowiedzialności za Ochronę, zaliczając do nich Panamę, Kolumbię, Paragwaj, Peru i

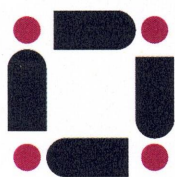

Haiti. Autorka wspomina także o ważnej inicjatywie państw regionu, służącej implementacji rozwiązań określanych przez tę normę: Latin American Network for Genocide and Mass Atrocity Prevention. Wyszczególnia priorytety i główne przesłanki określające to przedsięwzięcie.

W dalszej części rozdziału mgr Baraniak przedstawia państwa sceptycznie odnoszące się do rozumienia i praktycznego zastosowania Odpowiedzialności za Ochronę: Boliwię, Dominikanę, Ekwador, Honduras i Salwador. Wspomina o argumentacji władz tych państw w odniesieniu do tej koncepcji. Wymienia także jej oponentów (Nikaraguę, Kubę i Wenezuelę), wskazując na najważniejsze płaszczyzny krytyki formułowanej przez władze tych państw w stosunku do omawianej zasady. Rozdział ten kończy omówieniem sformułowanej przez brazylijską administrację koncepcji Odpowiedzialności podczas Ochrony (*Responsibility while Protecting*). Autorka ukazuje genezę i specyfikę tej zasady oraz jej założenia oraz reakcję innych państw na tę inicjatywę. Zwraca też uwagę na specyfikę obu koncepcji – różnice i podobieństwa.

W ostatnim rozdziale rozprawy mgr Karolina Baraniak przedstawia charakterystykę relacji łączących politykę pamięci realizowaną w państwach latynoamerykańskich a stosunkiem tychże państw do kwestii Odpowiedzialności za Ochronę. Doktorantka podejmuje refleksję nad zależnościami między zaawansowaną, umiarkowaną i niską instytucjonalizacją tej polityki a analizowaną w pracy zasadą. W tym kontekście odwołuje się do casusów poszczególnych państw. Następnie przechodzi do omówienia poszczególnych – prezentowanych wcześniej w pracy – modeli polityki pamięci o łamaniu praw człowieka w okresach sprawowania władzy przez junty wojskowe w odniesieniu do koncepcji Odpowiedzialności za Ochronę. Krótko charakteryzuje w tym zakresie podejście poszczególnych państw, zwracając uwagę na podobieństwa i różnice w obrębie wyszczególnionych trzech modeli (odpłaty, klaryfikacji, braku rozliczeń).

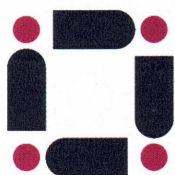
Należy podkreślić, że koncepcja pracy jest interesująca i oryginalna. Doktorantka podejmuje w niej ważną i stale aktualną problematykę, dotyczącą polityki pamięci i kwestii rozliczeń z trudną i bolesną przeszłością, tak bardzo mocno naznaczoną wewnętrznymi konfliktami zbrojnymi oraz funkcjonowaniem niedemokratycznych struktur władzy, często reżimów wojskowych, z reguły łamiących prawa człowieka. Odniesienie

tych zagadnień do rozwijanej w środowisku międzynarodowym koncepcji Odpowiedzialności za Ochronę jest zamysłem w pełni uzasadnionym i nie budzącym zastrzeżeń. Wiele państw kontynentu od lat boryka się z szeregiem wyzwań dotyczących sposobów upamiętnienia ofiar terroru ze strony państwa, wyjaśnienia losu prześladowanych oraz pociągnięcia do odpowiedzialności osób odpowiedzialnych za represje. Autorka sytuuje te zagadnienia w kontekście koncepcji i zasady Odpowiedzialności za Ochronę, inicjatywy określającej priorytety i kierunki przedsięwzięć na rzecz zapobiegania ludobójstwu oraz interweniowania w sytuacji łamania praw człowieka.

O tych procesach i mechanizmach Doktorantka pisze w sposób wielopłaszczyznowy, starając się dociec istoty wymiarów konotacyjnych i dyskursywnych przywoływanych w pracy koncepcji i typologii, naświetlając jednocześnie możliwie szerokie spektrum omawianych zagadnień. Wywód Autorki jest spójny i przekonujący. Zwraca uwagę rzetelne i przekrojowe zarysowanie zagadnienia polityki pamięci oraz idei Odpowiedzialności za Ochronę, uwzględniające kwestie sporne, które się z nią łączą. Hipotezy zostały sformułowane we wstępie w sposób prawidłowy; rozważania Autorki prowadzone w odniesieniu do nich w dalszej części pracy można uznać za poprawne. Należy podkreślić przejrzystą konstrukcję rozprawy. Doktorantka w wielu jej fragmentach w sposób uporządkowany (często wypunktowany) zamieszcza zestawienia obejmujące poszczególne elementy omawianych zagadnień, co niewątpliwie rozjaśnia materiał i pozwala skupić uwagę na najważniejszych kwestiach. Rozdziały zamykają podsumowania, które także umożliwiają zapoznanie się z głównymi wnioskami zamieszczonych w nich rozważań.

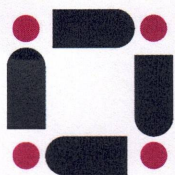
Podstawowe zastrzeżenie budzi jednak zbyt szerokie ujęcie tematu rozprawy, co znajduje odzwierciedlenie zarówno w sformułowaniu jej tytułu, jak i zawartości pracy w rozdziałach trzecim i czwartym. Zamyśl Doktorantki polegał na charakterystyce kształtu polityki pamięci oraz podejścia do zasady Odpowiedzialności za Ochronę w większości państw regionu: Autorka w kolejnych podrozdziałach poddaje analizie aż dwadzieścia państw, dokonując ich klasyfikacji według przyjętych wariantów i postaw. Tak szerokie ujęcie tej problematyki rodzi niebezpieczeństwo zbyt dużych uogólnień, uproszczeń czy „skrótów myślowych”. Na przykład odnosząc się do wydarzeń politycznych w Ekwadorze

Autorka pisze o „(...) usunięciu przez Kongres prezydenta Abdalá Bucarama w lutym 1997 r. w odpowiedzi na oskarżenia o korupcję i brak popularności (...)” (s. 173) - nie wspomina jednak o krytykowanych społecznie reformach, które wprowadzał ów polityk oraz o tym, że został uznany za niezdolnego psychicznie do sprawowania funkcji, czym uzasadniano procedurę impeachmentu.

Nawet w bardzo obszernym trzecim rozdziale nie sposób scharakteryzować kształtu i specyfiki polityki pamięci w dwudziestu państwach. Wskazanie na cały obszar Ameryki Łacińskiej implikuje konieczność wnikliwej analizy sytuacji jeśli nie we wszystkich, to przynajmniej w większości państw regionu pod kątem zagadnień zasygnalizowanych w tytule, co z oczywistych przyczyn, zważywszy na ramy dysertacji, nie jest możliwe. Doktorantka usiłuje nasycić tę część pracy faktami historycznymi i wieloma danymi, co znajduje wyraz we wspomnianych wcześniej bardzo rozbudowanych przypisach, niemniej trudno wyczerpująco omówić kwestię pamięci i specyfikę procesów rozliczenia z przeszłością na kilku przypadających na dane państwo stronach. Nawet starając się uchwycić najważniejsze tendencje i prawidłowości, Autorka nie uniknęła wybiórczości w tym fragmencie pracy.

Również rozdział czwarty powinien zawierać pogłębioną analizę stanowisk wybranych państw regionu w odniesieniu do zasady Odpowiedzialności za Ochronę. Stąd też wskazana byłaby modyfikacja tych części dysertacji (rozdziały trzeci i czwarty). Omawiane w rozprawie kwestie dotyczą bowiem wielkiego kontynentu, z całym jego zróżnicowaniem, obejmującym złożoność doświadczeń historycznych, politycznych i społecznych. Próba przyjrzenia się omawianemu zagadnieniu w tak rozległej skali nie jest konieczna. Uwzględniając komparatywny zamysł Autorki należałoby ograniczyć analizę do casusów dwóch lub trzech państw, wpisujących się w każdy z trzech modeli rozliczeń z przeszłością, a następnie w sposób bardziej pogłębiony i rozbudowany omówić wątek polityki pamięci i trajektorii tych rozliczeń. W podobny sposób można byłoby przeprowadzić analizę w kolejnym rozdziale. Praca zyskałaby w ten sposób bardziej wnikliwą perspektywę introspekcyjną w odniesieniu do omawianych egzemplifikacji, co wystarczyłoby do weryfikacji hipotez i uzasadnienia wniosków końcowych. Kierując się tymi uwagami wskazana byłaby również modyfikacja tytułu pracy, który w obecnym kształcie jest za mało przejrzysty i nazbyt ogólny.

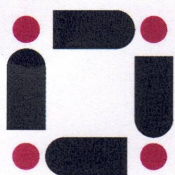

Trzeba pomimo to zaznaczyć, że praca nakreśla wielotorowo obraz zagadnień sformułowanych w tytule. Jej lektura przybliży rozumienie złożonych kolei historycznych państw Ameryki Łacińskiej, trudnego procesu rozliczenia z przeszłością, naznaczoną praktyką łamania praw człowieka, jak również tak zróżnicowanego podejścia do kwestii Odpowiedzialności za Ochronę. Rozważania zawarte w rozprawie są cenne również w kontekście refleksji nad mechanizmami mającymi na celu ochronę praw człowieka przed możliwym potencjalnym ich łamaniem w przyszłości.

Należy podkreślić, że materiał źródłowy, z którego korzysta Autorka, jest bardzo obszerny, bogaty i różnorodny. Wykaz pozycji bibliograficznych zajmuje 34 strony. Doktorantka odwołuje się do 22 aktów prawnych (są to umowy międzynarodowe, konwencje, statuty, protokoły dodatkowe, dekryty, rezolucje, deklaracje), 7 wyroków Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka, 20 raportów, 88 oświadczeń państw Ameryki Łacińskiej, dotyczących zasady Odpowiedzialności za Ochronę, 19 programów nauczania w państwach Ameryki Łacińskiej. W dysertacji zostały również przywołano 176 monografii oraz artykułów w pracach zbiorowych, 78 artykułów w czasopismach naukowych, 271 źródeł internetowych oraz kilka materiałów innego typu.

Klasyfikacja wykorzystanych w pracy materiałów jest poprawna. Trzeba zaznaczyć, że stanowiące meritum omawianych zagadnień części rozprawy bazują na źródłach obcojęzycznych – Doktorantka odwołuje się do licznych pozycji w językach hiszpańskim i angielskim. Tak szerokie wykorzystanie w pracy materiałów obcojęzycznych niewątpliwie podnosi wartość dysertacji i wnosi wiele – nieobecnych w polskich opracowaniach naukowych na ten temat – spostrzeżeń i refleksji. Zaakcentować należy zwłaszcza tak obszerne odwołanie do różnego rodzaju dokumentów, których treść Autorka poddaje analizie i na tej podstawie formułuje wnioski.

Konstrukcja rozprawy jest przejrzysta, a rozważania Autorki pozostają spójne z wymogami formalnymi przygotowania prac naukowych. Należy jednakże wskazać, że Doktorantka nie uniknęła licznych usterek językowych, m.in. interpunkcyjnych, stylistycznych i różnego rodzaju błędów zapisu, które wprawdzie nie wpływają na wartość merytoryczną pracy, ale niekorzystnie rzutują na jej odbiór oraz tworzą wrażenie pośpiechu i braku staranności w przygotowaniu materiału. Styl Autorki w wielu

fragmentach pracy sugeruje zbyt dosłowne tłumaczenie lub parafrazę sformułowań zaczerpniętych z opracowań obcojęzycznych.

Powyższe uwagi krytyczne nie podważają jednak wartości pracy; po wprowadzeniu niezbędnych korekt i sugerowanych modyfikacji warto byłoby rozważyć publikację rozprawy lub jej fragmentów. Jej lektura nakreśla wielopłaszczyznowy obraz podejścia do kwestii rozliczeń z praktyką łamania praw człowieka w Ameryce Łacińskiej w drugiej połowie XX w., kształtu polityki pamięci w państwach regionu oraz odniesienia tej problematyki do koncepcji Odpowiedzialności za Ochronę. Sformułowane we wstępie założenia zostały zrealizowane.

Stwierdzam, że przedłożona do recenzji dysertacja doktorska odpowiada kryteriom stawianym tego typu rozprawom i na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie mgr Karoliny Baraniak do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

KIEROWNIK
KATEDRY STUDIÓW LATYNOAMERYKAŃSKICH
I PORÓWNAWCZYCH
Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ
Stanisław Kosmynka
dr hab. Stanisław Kosmynka, prof. UŁ

dr hab. Stanisław Kosmynka, prof. UŁ